

ŠKOLSKÝ PSYCHOLÓG A NEFORMÁLNE VZDELÁVANIE DETÍ *SCHOOL PSYCHOLOGIST AND INFORMAL EDUCATION OF CHILDREN*

Miroslava LEMEŠOVÁ, SR

Abstrakt: Medzi vonkajšie faktory ovplyvňujúce školskú úspešnosť žiakov zaradujeme okrem školy i rodinu a komunitu, v ktorej deti vyrastajú. V súčasnosti neexistujú postupy a modely, ktoré by napomáhali zlepšovaniu týchto vonkajších faktorov a ich vplyvu na vzdelávanie detí. Práve oblasť neformálnych vzdelávacích a voľnočasových aktivít môže však byť jednou z príležitostí ako sa na vzdelávaní detí podieľať, podporiť ich osobný rozvoj a zdokonaľiť kľúčové životné kompetencie zabráňujúce vylúčeniu zo spoločnosti. Sú totiž dôležitou platformou pre motiváciu školopovinných detí k štúdiu nielen na základnej škole ale i k ďalšiemu štúdiu v rámci vyššieho sekundárneho vzdelávania. Cieľom príspevku je poukázať na dôležitosť informácií zo systému neformálneho vzdelávania v práci školského psychológa a psychologičky a ich významu pri utváraní komplexného obrazu o dieťaťi.

Abstract: Among external factors influencing school success rate of pupils belong alongside school also family and community in which children are raised. Currently there are no procedures and models helping to improve external factors and further influence education of children. There is the possibility of using informal educational and free-time activities and thus contribute to education of children, their personal development and also to improve their key life competences helping to avoid social exclusion. These actually provide an important platform for motivation of school children to study throughout primary and further secondary education. The aim of the paper is to highlight the importance of information from the system of informal education of school psychologists and their importance by forming a complex image of child.

1 Úvod

Školského psychológa možno v súčasnej dobe vnímať ako nezastupiteľnú súčasť školského života. V škole sa podieľa na realizácii spoločného cieľa, ktorým je podľa Adamík-Šimegovej (2010) zabezpečenie vyššej kvality a efektívnosti výchovy a vzdelávania. Robinson (2002) zdôrazňuje, že školskí psychológovia majú tiež potrebnú kvalifikáciu a zručnosti navigovať naprieč školským systémom a obhajovať záujmy jednotlivcov, ktorí majú odlišné potreby ako typickí študenti. Sú tou najvhodnejšou osobou pre prácu so študentmi, ktorí sú nejakým spôsobom „iní“ či „rizikovní“. Z historického pohľadu boli takto označovaní tí, ktorí sa od dominantnej kultúry niečím líšili. Mohol to byť výzor (napr. postihnutie, farba pokožky), jazyk, hodnoty či štruktúra rodiny (LeCapitaine, 2000), v súčasnosti sa však často ako problémovi v bežnej základnej či strednej škole označujú aj napríklad žiaci nadpriemerne nadaní a pod. Podľa Gajdošovej (2007 citovanej podľa Adamík-Šimegovej, 2010) je však veľmi dôležité vidieť žiaka či triedu v celej jej komplexnosti a v rámci špecifického kontextu, ktorý ovplyvňuje ich fungovanie v škole. Školskému psychológovi tak v jeho práci môžu napomôcť dotvoriť celkový obraz o dieťaťi informácie nielen od učiteľov a samotného dieťaťa, ale i od rodičov a iných vzťahných osôb či od organizácií, s ktorými dieťa po pobyte v škole vstupuje do kontaktu. Je nevyhnutné rozumieť tomu, že to, čo vnímame ako „dysfunkciu“ nie je len internou patológiou konkrétneho dieťaťa, ale vzťahuje sa na omnoho rozsiahlejší systém (Sheridan, Gutkin, 2000), s ktorým treba pracovať. Podľa LeCapitaina (2000) je táto úloha naplniteľná práve kompetenciami školských psychológov a zároveň tým, že dokážu zainteresovať celú komunitu.

2 Školský psychológ vo vzdelávacom systéme

Podľa Hospa a Reschlyho (2002) strávia školskí psychológovia približne 25% svojho času každý týždeň poskytovaním nejakej konzultácie a poradenstva – učiteľom, deťom, rodičom. Typickým je poradenstvo týkajúce sa riešenia školského úspechu študentov a problémov s jeho dosahovaním či problémov v správaní (Robinson, 2002). Pri riešení týchto ťažkostí spolupracuje s učiteľmi ale aj s inými odborníkmi v škole či mimo nej a samozrejme s rodinou dieťaťa. Práve rodičia sú osobami, ktoré mu umožňujú získať komplexné informácie. Ak teda nazeráme na dieťa ako na súčasť malého sociálneho systému, snažíme sa porozumieť všetkým vplyvom, ktoré ho obklopujú a následne rozvíjať intervencie vplývajúce na tento systém. Okrem učiteľov a učiteľiek a samotného dieťaťa, s ktorými má školský psychológ či školská psychologička pravidelný, takmer každodenný kontakt, by mali byť tieto intervencie zamerané aj na ostatné súčasti sociálneho sveta dieťaťa. Tým azda najdôležitejším, ktorý spomeniem hneď na úvod, je rodina.

Zmysluplná spolupráca rodiny a školy napomáha facilitovať lepšie školské výsledky detí. Mnohé výskumy našli významný vzťah medzi domácim prostredím dieťaťa v čase predškolského veku (prístup k vzdelávacím materiálom, stimulácia reči, reakcie rodičov) a kognitívnym vývinom počas ranného detstva a na prvom stupni ZŠ. Podobne mnoho štúdií objavilo dôležité spojenie medzi premennými týkajúcimi sa rodiny (spôsob akým rodičia podporujú učenia sa detí doma) a školským úspechom detí. Dobrý a otvorený vzťah medzi rodinou a školou sa javí nevyhnutný najmä u detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia. Bežná školská prax však ukazuje, že nadviazanie a udržanie vzťahu s rodičmi týchto detí je veľmi obtiažne.

Podľa Raffaele a Knoffa (1999) takýto rodičia často nespolupracujú z rôznych dôvodov. Sami v škole zažili neúspech a neveria, že učiteľom ide o najlepší záujem ich dieťaťa, vnímajú seba samých ako „iných“ v kontakte s učiteľom dieťaťa a nevedia si predstaviť, čo by formálnemu systému vzdelávania mohli ponúknuť či sa necítia byť silný voči tradičnej byrokracii prevládajúcej na školách a neakceptácii ich kultúrnych hodnôt. Moles (1993 citovaný podľa Rafaela, Knoffa, 1999) upozorňuje, že rodičom, ktorí sú znevýhodnení sociálne a ekonomicky a personálu školy často chýbajú vedomosti a spôsobilosti pre vzájomnú interakciu alebo jednoducho príležitosti na nadviazanie spolupráce. Vo vzájomnom kontakte prežívajú psychologické a kultúrne bariéry limitujúce vzájomné pochopenie, vrátane chybného vnímania a pochopenia, negatívnych očakávaní, stereotypov, zastrasovania a nedôvery. Prepojeniu a naviazaniu vzťahu medzi školou a rodinou a dotvoreniu celkového obrazu o dieťati a jeho vzdelávaní však môžu napomôcť i organizácie ponúkajúce neformálne vzdelávanie detí. Sú neoddeliteľnou súčasťou sociálneho systému, v ktorom dieťa existuje. Takáto forma vzdelávania prebieha popri hlavných prúdoch vzdelávania a odbornej prípravy, napríklad v rámci aktivít občianskych združení a organizácií. Ide o zámerné, avšak dobrovoľné učenie, ktoré sa uskutočňuje v rozličných typoch prostredí a situáciách so zameraním na špecifickú cieľovú skupinu (Fudaly, Lenčo, 2008). Patria sem rôzne záujmové a športové krúžky či individuálne doučovanie a pod. Dobrá prax týchto zariadení nie je komplexne podchytená napriek tomu, že práve ony by mohli napomôcť identifikácii faktorov ovplyvňujúcich zvýšenie kvality študijných výsledkov detí. Zaujímavými sú napríklad otázky motivácie detí k učeniu či identifikácia špecifik v oblasti vzdelávacích potrieb detí. Existuje málo výskumov, ktoré by sa venovali vplyvu a prenosu informácií z neformálneho systému vzdelávania do systému formálneho, ktorého súčasťou je i školský psychológ. Príspevkom chcem upozorniť na dôležitosť takýchto informácií a ich postavenie v práci školských psychológov.

3 Charakteristika prieskumu

Pri citácii prosím uviesť: LEMEŠOVÁ, M. Školský psychológ a neformálne vzdelávanie detí. In *Intervencia školského psychológa v škole*. Bratislava: Stimul, 2013. ISBN 978-80-8127-079-6. S. 59 – 63.

Príspevok je súčasťou práve realizovaného projektu zameraného na zmapovanie dobrej praxe vzdelávania detí a mladých ľudí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v procesoch neformálneho vzdelávania s názvom Dobrá prax neformálneho vzdelávania ako nástroj zmeny. Tento projekt realizuje vďaka podpore Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation občianske združenie Ulita. Lokálny charakter projektu som sa pre účely príspevku pokúsila rozšíriť zapojením školských psychologičiek pracujúcich v iných častiach Bratislavy či v iných krajoch Slovenska.

Prieskum si samozrejme nekladie nárok na úplnosť a zovšeobecniteľnosť získaných údajov. Jeho cieľom bolo zmapovanie dostupnosti informácií z neformálneho vo formálnom systéme vzdelávania a poukázanie na miesto a dôležitosť týchto informácií v práci školských a poradenských psychológov a psychologičiek. Za týmto účelom som v mesiacoch júl až september 2012 realizovala 5 individuálnych pološtrukturovaných rozhovorov s dvoma psychologičkami spadajúcimi do lokality realizovaného projektu a s ďalšími troma, ktoré pracujú mimo lokality projektu a boli ochotné rozhovorov sa zúčastniť. Informácie o mieste pôsobiska a dĺžke praxe uvádzam v tabuľke (viď Tab. 1).

Tab. 1 Prehľad informácií o účastníčkach rozhovorov

Kód psychologičky	Dĺžka praxe	Typ školy	Kraj v rámci SR
ŠP1	4	gymnázium	Banskobystrický kraj
ŠP2	5	základná škola	Trnavský kraj
ŠP3	2	špeciálna základná škola	Bratislavský kraj
ŠP4	4	základná škola	Bratislavský kraj
PP	1	CPPPaP	Bratislavský kraj

Získané údaje som analyzovala metódou vytvárania trsov (Miovský, 2006). V prvom kroku som zoskupovala a konceptualizovala vyjadrenia účastníčok do trsov, v rámci ktorých som vyhľadávala určité opakujúce sa témy. Postupnou analýzou ďalších a ďalších údajov boli tieto témy dopĺňané a sýtené, čím sa vytvárala istá štruktúra všeobecnejšie sformovaných významových kategórií. V texte dokumentujem výsledky doslovnými citáciami účastníčok rozhovorov. Tieto citácie sú označené jedinečným kódom prideleným každej zúčastnenej psychologičke. Kódy sú uvedené taktiež v Tabuľke č. 1.

4 Informácie z neformálneho vzdelávania v kontexte práce školského psychológa

Z údajov získaných rozhovormi vyplýva, že všetky opýtané školské psychologičky, rovnako ako poradenská psychologička pracujúca v CPPPaP a venujúca sa v rámci svojej pozície najmä preventívnej skupinovej práci s deťmi na základných a stredných školách, majú informácie o vzdelávaní detí v rámci systému neformálneho vzdelávania. Tieto informácie získavajú najčastejšie od detí pri individuálnych rozhovoroch ale aj počas skupinovej práce. Zároveň im informáciu poskytujú rodičia v rámci konzultácií či učitelia, s ktorými sú pravidelne v kontakte. Zdrojom týchto informácií sú ale v niektorých prípadoch i samotné organizácie poskytujúce služby neformálneho vzdelávania (túto možnosť uviedli dve účastníčky rozhovorov). Deti sa podľa psychologičiek zúčastňujú najmä individuálneho doučovania, záujmových krúžkov (ponúkaných napr. centrami voľného času) či športových aktivít. Dve účastníčky rozhovorov – školská psychologička a poradenská psychologička uviedli, že vedia o tom, že deti, s ktorými pracujú, navštevujú najmä nízkoprahové zariadenia: „S našou sociálnou skupinou iné formy neformálneho vzdelávania ako nízkoprahové

zariadenia nie. Finančné možnosti to nedovoľujú“ (ŠP3). Motivácia navštevovať a zúčastňovať sa neformálneho vzdelávania je podľa psychologičiek rôzna. Niekedy odporúča nejakú formu takéhoto vzdelávania, napríklad doučovanie, v prípade ťažkostí dieťaťa s učením samostný učiteľ či školský psychológ alebo je motivované samo dieťa. Inde je to skôr želanie rodičov: „Ja sa ešte stretávam skôr s tým, že rodičia vyslovene dieťa nútia chodiť na doučovanie, aj celú sobotu venovať príprave, aby sa dostalo na gymnázium. Skôr je to o tom, že rodičia chcú...“ (ŠP4).

Postavenie a dôležitosť týchto informácií v ich práci možno vidieť v šiestich oblastiach. Po prvé uvádzali účastníčky rozhovorov ich **užitočnosť v priebehu poradenstva**. Informácie z neformálneho systému vzdelávania im umožňujú dotvoriť si a mať celkový obraz o dieťati: *„Čím viac informácií o tom dieťati ja viem, tak tým viac mi to pomáha v tom pochopení prečo to dieťa reaguje ako reaguje. Ja si myslím, že čím viac informácií z rôznych smerov, z rôznych systémov, v ktorých funguje, tak tým je to efektívnejšie, aby som ho pochopila, že čo sa mu vlastne deje a prečo reaguje ako reaguje. Prečo sa nechce učiť alebo prečo nechodí do školy. Určite to pomáha.“ (PP). Ďalej vidia ich prínos **pri práci s konkrétnym dieťaťom**.*

Pomáhajú im nachádzať prirovnania pri práci s dieťaťom z iného prostredia, motivovať ho na základe zážitkov z neformálneho vzdelávania či korigovať jeho správanie využitím princípov z neformálneho vzdelávania: *„...individuálne doučovanie je výborné pri žiakoch so ŠVVP, ktorí v škole často nezažijú úspech – vidia, že „len“ potrebujú viac času resp. individuálny prístup a dokážu to“ (ŠP1). Treťou oblasťou, v rámci ktorej je možné informácie z neformálneho systému vzdelávania využiť, je **práca s učiteľom**. Práve učitelia využívajú poradenský priestor v náplni práce školského psychológa a žiadajú o radu či už ide o ťažkosti v učení alebo správaní u detí, alebo o kontakt s rodičmi: „Áno, pri komunikácii s učiteľom mi to pomáha, že ja viem popísať tú situáciu. Pomáha to presunúť niektoré princípy práce s dieťaťom do školy“ (ŠP3). Ak teda školský psychológ má informácie z neformálneho vzdelávania detí a využíva ich i pri kontakte s učiteľom, **ziintenzívni sa i ich vzájomný kontakt a spolupráca**, čo vedie v konečnom dôsledku i k zvýšeniu kvality práce s dieťaťom: *„Už teda beží takáto služba (vzdelávacie aktivity, pozn. autorky) vo viacerých centrách (v nízkoprahových zariadeniach, pozn. autorky) a navštevujú ju deti z našej školy, a potom som sa rozprávala aj s učiteľkami, tak aj oni mi vedeli zhodnotiť, že je tam ten posun, že vidieť, že s tými deťmi sa pracuje poobede ešte navyše, a že sa zlepšujú. A potom tie deti, ktoré túto službu využívali, na tie dostávajú spätnú väzbu celý čas“ (ŠP3). Školské psychologičky vidia neformálny systém vzdelávania aj ako pomoc pre deti, ktoré ťažšie znášajú súčasný štýl práce v škole. V neformálnom systéme vzdelávania vidia príležitosť zažiť si úspech, dopriať si individuálny prístup, čo často podmienky a priestory školy nedovoľujú. Vnímajú ho teda i ako **systém eliminujúci nedostatky súčasného školského systému**. Poslednou oblasťou, ku ktorej sa školské psychologičky vyjadrovali v spojitosti s neformálnym vzdelávaním bolo nazeranie na toto vzdelávanie ako na **prostriedok vyplnenia voľného času detí**. Pozitívne hodnotia to, že pomocou aktivít v rámci neformálneho vzdelávania majú deti vyplnený svoj voľný čas a nemajú priestor na nevhodné správanie. Samozrejme to ale nesmie byť na úkor školských povinností: *„Ale čo sa týka správania, veľmi oceňujem športové krúžky. Lebo vidieť, že to dieťa má vyplnený čas poobede do večera, nemá čas aby sa flákalo a trávil čas nevhodne. Ale zase je to troška problém, keď deti majú ráno tréningy alebo chodia na zápasy, sústredenia, tak potom už tá príprava čo sa týka iných predmetov horšia. Lebo je to na úkor toho že sa venuje športu“ (ŠP4).***

Napriek dôležitosti týchto informácií však podľa všetkých účastníčok rozhovorov nemajú školskí a poradenskí psychológovia tieto informácie. Domnievajú sa, že je to spôsobené prácou navyše, ktorú by museli pri získavaní týchto informácií vynaložiť na úkor vlastného voľného času. To, čo sa teda javí ako ideálny stav – poznať a mať všetky informácie o dieťati,

Pri citácii prosím uviesť: LEMEŠOVÁ, M. Školský psychológ a neformálne vzdelávanie detí. In *Intervencia školského psychológa v škole*. Bratislava: Stimul, 2013. ISBN 978-80-8127-079-6. S. 59 – 63.

by však podľa nich malo byť samozrejmosťou: „... ak je školský psychológ v obraze, má aj tieto informácie, vie, čo sa deje v komunite okolo neho a spolupracuje aj s ďalšími združeniami. Dokáže tak lepšie intervenovať v prípade potreby... „Klienti“ sú často tí istí a keď odborníci nie sú v kontakte, často nám „utekajú“ dôležité informácie... strácame čas. Naša práca je menej efektívna...“ (ŠP1).

5 Záver

Sheridanová a Gutkin (2000) sa domnievajú, že definitívnym cieľom školských psychológov a psychologičiek v 21. storočí by malo byť facilitovať vývin riešení, ktoré môžu fungovať bez ich účasti. Úspech týchto riešení v mnohom závisí práve od schopnosti „posunúť psychológiu ďalej“ jednotlivcom (akými sú učitelia, rodičia, ľudia z komunity...), ktorí sú neodlučiteľní od prirodzenosti dieťaťa, sú s dieťaťom dlhodobo a v jeho prostredí. I keď je dieťaťo v kontakte s mnohými inštitúciami či osobami ponúkajúcimi pomoc (sociálne služby, náboženské skupiny, školy, nízkoprahové zariadenia a pod.), fungujú tieto zvyčajne izolovane a bez poznania práce ostatných. Domnievam sa však, že práve školský psychológ je tou osobou, ktorá môže vo svojej práci využiť informácie z viacerých zdrojov a zároveň tieto zdroje zmysluplne prepojiť. Súčasťou jeho práce by malo byť vytvorenie systému podporujúceho deti, mladých ľudí a ich rodiny, ktorý by dokázal fungovať efektívne aj bez účasti školského psychológa. Ako ukazujú výsledky prieskumu prezentovného v tomto príspevku, školskí i poradenskí psychológovia majú informácie, ktoré im to umožňujú. Okrem informácií sú však v tomto prípade kľúčovými chuť a snaha pomôcť dieťaťu (hovorím minimálne o sprostredkovaní pomoci) i na miestach, kde už pomoc presahuje múry kancelárie školského psychológa a školy.

6 Literatúra

- ADAMÍK-ŠIMEGOVÁ, M.: Školský psychológ a jeho miesto vo výchove a vzdelávaní žiakov základných škôl. In *Prevenca*, 2/2010, s. 10 – 14.
- FUDALY, P., LENČO, P.: *Neformálne vzdelávanie detí a mládeže*. Bratislava: IUVENTA, 2008.
- HOSP, J. L., RESCHLY, D. J.: Regional differences in school psychology practice. In *School Psychology Review*, 31/2002, p. 11 – 29.
- LeCAPITAINE, J.: Role of the school psychologist in the treatment of high-risk students. In: *Education*, 2000, 121, 1, p. 73 - 79.
- MIOVSKÝ, M.: *Kvalitatívny prístup a metódy v psychologickom výskumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- RAFFAELE, L. M., KNOFF, H. M.: Improving Home-School Collaboration with Disadvantaged Families: Organizational Principles, Perspectives, and Approaches. In: *School Psychology Review*, 1999, 28, 3, P. 448 – 466.
- ROBINSON, E. L.: What is the school psychologist's role in gifted education? In *Gifted Child Today*, 2002, 25, 4, p. 34 – 37.
- SHERIDAN, S. M., GUTKIN, T. B.: The ecology of school psychology. Examining and changing our paradigm for the 21st century. In *School Psychology Review*, 2000, 29, 4, p. 485 – 502.

Adresa autorky:

Mgr. Miroslava LEMEŠOVÁ, PhD.
Katedra psychológie a patopsychológie
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
Račianska 59

Pri citácii prosím uviesť: LEMEŠOVÁ, M. Školský psychológ a neformálne vzdelávanie detí. In *Intervencia školského psychológa v škole*. Bratislava: Stimul, 2013. ISBN 978-80-8127-079-6. S. 59 – 63.

813 34 Bratislava

lemesova@fedu.uniba.sk